

КРИЗА І РЕФОРМА

Влітку цього року з'явилася друком у перекладі на українську мову книжка ректора Львівської Богословської Академії о.доктора Бориса Гудзяка п.н. "Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський Патріархат і генеза Берестейської унії" (Львів, 2000). Ця солідна монографія (442 с.) висвітлює надзвичайно важливі події української історії, що в нашому часі набувають особливого звучання. Адже для визначення власних історичних перспектив нація спочатку повинна дати правдиву оцінку минулому, з'ясувавши та усвідомивши головні уроки своїх попередників. Історія Унії є не лише конфесійною чи навіть церковною історією. Ці події є знаковими для розуміння української ідентичності, відтак їх адекватне потрактування дозволить розставити багато наголосів й відповісти на цілий рід питань нашого сьогодення.

Автор є надзвичайно ерудованою людиною. Він народився 1960 року в США. Перед тим, як стати ректором ЛБА, навчався у Сиракузькому та Папському Урбанському університетах, науковий ступінь доктора філософії в галузі слов'янської та візантійської культурно-церковної історії здобув 1992 року в Гарвардському Університеті. Борисові Гудзяку вдалося подати матеріал таким чином, що докладний інтелектуально-історичний зріз кількох епох розкриває загальну внутрішню сутність українського культурно-релігійного поступу; твердження і висновки праці базуються передусім на дослідженні джерел явищ і подій, тому цю монографію можемо віднести не до вузько спеціалізованих, а до великих синтетичних праць, чи не найпомітніших за останній час.

Структура книжки включає в себе вступ, 13 розділів, висновки, три документальних додатки, хронологічні таблиці, бібліографію, іменний покажчик, також перелік карт та ілюстрацій. Вже у передмові Борис Гудзяк проводить паралель між часами Берестя і сьогоденням: "Монументальні зрушення

в європейському суспільстві часів Реформації, Контрреформації й Католицької Реформи багато чим нагадують зміни в посткомуністичній Європі; поширення друку – комп'ютерну і відеореволюцію, вибух барокового розмаїття – полі- (чи како-) фонію сучасного мистецтва і масової культури. Наприкінці 16 ст. західна система цінностей і мислення прорвалася в духовний світ Східної Європи. На початку 21 ст. вона глобалізується, охоплюючи майже всю планету".

Хронологічно праця Бориса Гудзяка охоплює період від хрещення Руси 988 року до самого прийняття Берестейської унії 1596-го. Слід відзначити, що цей період, особливо після занепаду Київської держави і до Козаччини висвітлювався українською історіографією традиційно недостатньо. Автор дає нам широку картину церковної історії, тогочасної геополітики, а також висвітлює культурно-політичні передумови, що призводили до найважливіших історичних подій. Відповідно ми глибше розуміємо історію українського християнства, яке ми одержали з рук могутньої Візантії. Царгород вистояв під варварською навалою і згорда поглядав на Західну Європу, вже християнізовану, проте ще не занадто цивілізовану в порівнянні з блискучою спадкоємицею античного світу.

Ті протиріччя, які пізніше призвели до розірвання стосунків між Римом і Царгородом, були далекими і малозрозумілими у Києві, який продовжував підтримувати канонічні стосунки як із Сходом, так і з Заходом. Це, зокрема, підтверджувалося спільним підписанням 1439 року Флорентійської унії між Римом, Царгородом та Київською митрополією в обличчі митрополита Ісидора. Поступовий занепад Візантії, зростаюча загроза поглинення її Османською імперією змусили східного імператора і патріярха шукати шляхів зближення з християнським Заходом.

Після завоювання Царгорода турками у 1453 році створюється принципово нова геополітична ситуація, яка радикально змінює стосунки між православним і католицьким світом. Адже православний

патріарх відтепер живе на власній землі у вигнанні й сам потребує моральної та матеріальної підтримки від тих народів і держав, що належать до його церковної юрисдикції. Він здійснює подорожі на північ – відвідує балканські країни, теперішні Україну, Білорусію та Росію. Активне інтелектуальне життя православного світу також переміщується до Західної Європи, де розвиваються православні навчальні заклади, закладаються друкарні.

В умовах польської політичної експансії Україна, втрачаючи підтримку православної Церкви, яка все більше приходила до занепаду, перед обличчям чужоземних католицьких і протестантських впливів, починає шукати шляхів до оновлення власних церковних інституцій. Ці процеси були тісно пов'язаними з культурним і політичним відродженням України. Хоч Борис Гудзяк ніколи не применшує уваги до власне релігійного питання, розглядаючи історію Церкви не лише як історію суспільної, але також - як духовної інституції, не втрачаючи її розуміння як прообразу Царства Божого на землі. Тому Берестейська Унія трактується ним як необхідний і закономірний етап духовного та інституційного оновлення української Церкви. Автор обстоює думку, що Унія фактично була українською Реформацією – у цьому полягає особливість нашої церковної історії, яка мала власні питомі риси, пов'язані з політичною історією України.

До надзвичайно актуального сьогодні питання церковної канонічності можна навести документ Псевдо-Доротія з Додатку № 2 п.н. "Про побут Єремії II в Московщині та створення Московського Патріархату". У ньому йдеться про те, як Вселенського Патріарха, який приїхав до Москви по матеріальну допомогу, примусом, погрозами, хитрістю і всілякими приниженнями змусили підписати документ про створення Московського патріархату. А митрополита монемвасійського з почту Єремії II, який найдовше не погоджувався на цей незаконний акт, "грозили кинути в річку, поки патріарх не заприсягся, що митрополит монемвасійський нічого не казав". Отже, канонічна легітимність теперішньої РПЦ ґрунтується виключно на

ігноруванні самого поняття права і насильстві.

Справа підготовки і підписання Берестейської унії досьгодні викликає жваву полеміку серед науковців і представників різних християнських конфесій. Назагал варто відзначити, що переважна більшість з них трактує окремі історичні події у відриві від загального контексту. Натомість Борис Гудзяк у своїй монографії відтворює загальну логіку подій. Тому, скажімо, конфлікт між князем Костянтиним Острозьким з одного боку й тими, хто не відмовився від підписання Берестейських угод в останній момент – з іншого, полягає не в суті, а у формі Унії, до обговорення ідей якої був також причетний сам Царгородський Патріарх.

Гудзяк пише: "Єпископи Київської митрополії будь-що мусили знайти практичні рішення її адміністративних, пастирських і культурних проблем. Багато з цих проблем полагоджувала унія з Римом. Ані далекий ідеал універсального єднання, ані антиномічна перспектива сопричастя і з Царгородом, і з Римом не були реальними варіантами вирішення тогочасних пекучих проблем їхньої Церкви. Тому вони й наважились на рішучий крок, наслідки якого навряд чи збіглися з тим, що мав на увазі Єремія. Бо для більшості руських ієрархів унія з Римом означала відхід від Царгороду, принаймні до того часу, поки не визріють нові, кращі відповіді на старі питання". Автор не претендує на останнє слово у дослідженні цих питань, навпаки, він максимально докладно розглядає всі можливі точки зору і наявні першоджерела, намагаючись знайти істину – без виразних конфесійних та ідеологічних заангажувань, що примножує наукову вартість праці.

Підготовка й запровадження Унії, полеміка, яка виникла довкола неї, багато в чому спричинялися запровадженню в Україні найпередовіших західних стандартів книгодрукування та освіти, активізації інтелектуального та політичного життя. На хвилі українського відродження і специфічно нашої "реформи", що долала "кризу" тих часів, засновувалися і функціонували українські друкарні, Острозька Академія, Києво-

Могилянський колегіум, відбувалося державницьке структурування української нації. Це був процес органічного європейського розвитку, перерваний пізніше приєднанням до модернізованої східної деспотії - Російської імперії з агресивною антизахідною ідеологією.

Всю книжку пронизує певний методологічний прийом розгляду присутньої проблематики в контексті "між Сходом і Заходом". Гудзяк, за багатьма іншими дослідниками, такими, як Леонід Рудницький, розглядають українську культуру як "культуру синтезу", спроможну не заперечувати, а творчо перетравлювати і Схід, і Захід. Берестейська унія стала одним з продуктів такого синтезу, витворивши, поруч із Козаччиною, цілу парадигму розуміння українського національно-державного поступу, що, зрештою, може стати предметом іншої розвідки.

Сергій КВІТ

ВЧАСНА З'ЯВА

Книжка Василя Іванишина "Українська ідея і перспективи націоналістичного руху" (Дрогобич, 2000) є черговим взірцем якісної політичної публіцистики. Власне, це абсолютно закономірно. Адже автор книжки - без перебільшення, один з найкращих українських публіцистів останнього десятиріччя. Тим приємніше усвідомлювати, що цей "публіцист №1" творить у рамках традиціоналістської, націоналістичної парадигми суспільного мислення. Не секрет, що саме серед прихильників цієї парадигми налічується найбільше публіцистів, з яких значна частина займається фактичним переписуванням або, у кращому разі, виступає переповідачами творів політичних письменників-націоналістів початку століття, в яких загалом все правильно (бо ж сама ідея у ґрунті змін дійсно не зазнала), крім однієї незначної деталі, яка називається неадаптованістю до реалій кінця ХХ ст. Книжка Василя Іванишина цілком позбавлена згаданих вад, вона вражає читача нестандартністю методів та

свіжістю оцінок. Уважно стежачи за творчістю Василя Іванишина, не можна не дійти висновку про те, що кожна нова його праця є якимось подивом. Навряд чи цей подив можна назвати світоглядним - Василь Іванишин радше вправно констатує і влучно описує загалом самозрозумілі для нормальної людини речі.

Книжка написана з приводу і на тему останніх президентських виборів, результати яких автор, до речі, на відміну від значної частини націоналістичного табору, оцінює позитивно. Тут проведено думку про те, що перемога "нинішнього" була у загальноукраїнському масштабі зрозумілою. Переміг єдиний кандидат, команда якого послідовно використовувала ресурс привабливості патріотичних та націоналістичних цінностей, у той час як всі інші цього ресурсу ніби соромилися, ховаючись у ліпшому разі за соціал-демократію. Іванишин наголошує, що вислід виборів має величезне моральне значення - східноукраїнський загаль вперше свідомо проголосував проти повернення до "світлого комуністичного минулого", за українську незалежність і державність. Інша річ, що щирість реалізації цих ідей є під питанням, а голосуючи проти висування комуністичних сил, людина цим самим не стає вміть справжнім патріотом. Проте Василь Іванишин вважає ці вибори такими, що призвели до справді тектонічних зсувів у суспільній свідомості. Звичайно, ці зсуви є лише першими кроками на шляху повернення до себе, до того ж кроками, які мали б бути зроблені ще років з десять тому. Проте все ж їх зроблено, і в цьому, як вважає В.Іванишин, полягає свідомо чи мимовільна заслуга Леоніда Кучми та його команди.

Проте автор не шугає у небі на крилах рожевих сентенцій про президента-державника. Навпаки, він влучно підкреслює, що ганебним для чисельної і корінної нації є суспільно-політичний статус грабованого, голодного і безправного раба на рідній землі (С.15). Щоправда, не обмежується коментарією, а прямо твердить, що причиною такого стану є незавершеність національно-визвольної революції початку 90-х років.